

Krzysztof Pilarz, *Inspiracje biblijne w psychoterapii na przykładzie Listu do Efezjan. Perspektywa biblijno-pastoralna*, Wydawnictwo „Bernardinum”, Pelplin 2021, ss. 324.

Dr Krzysztof Pilarz (ur. 1980) jest absolwentem kierunków pedagogika (2004) i teologia (2010) w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu (UMK) uwieńczonych tytułami magistra. W tej samej uczelni w 2010 r. uzyskał stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki na podstawie pracy pt. *Wychowanie we wspólnocie z Qumran. Studium analityczno-krytyczne*. Ukończył również Studium Terapii Uzależnień przy Polskiej Federacji Społeczności Terapeutycznych (2009), Podyplomowe Studium Teologii na WT UMK (2014) i rok doktorancki *ad lauream* (2015), a także studia podyplomowe Organizacja i Zarządzanie Oświatą w Wyższej Szkole Bankowej w Bydgoszczy i zdał egzamin na certyfikowanego audytora wewnętrznego systemu zarządzania jakością w edukacji. Odbił też kilka teoretyczno-praktycznych szkoleń i kursów z dziedziny terapii uzależnień i przemocy w rodzinie, analizy transakcyjnej, aktywizacji społeczno-zawodowej osób bezdomnych oraz przeznaczzonego dla przewodników kursu na temat praktycznej znajomości Ziemi Świętej. W latach 2004–2021 był zatrudniany w wielu miejscach jako instruktor, wychowawca, pedagog, specjalista, biegły, nauczyciel religii oraz doradca i trener, natomiast od 2011 r. jest adiunktem na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Monografia, przedstawiona w postępowaniu do uzyskania stopnia doktora habilitowanego, wyrosła z wieloletnich, konsekwentnie kontynuowanych zainteresowań autora łąčeniem ze sobą dwóch odmiennych dyscyplin – teologii i psychoterapii. Pozornie odległe od siebie mają wspólne to, że obie dotyczą sfery ludzkiej duchowości i – choć mają odmienny charakter, metodologię i nazewnictwo – są na wiele sposobów ze sobą spokrewnione. Ważne dopowiedzenie do tytułu rozprawy stanowi podtytuł *Perspektywa pastoralno-biblijna*, który wskazuje na podstawowy klucz hermeneutyczny i kierunek prowadzonych badań. Promując praktyczne wymiary teologii,

K. Pilarz zawęża je do dwóch subdyscyplin, a mianowicie do teologii pastoralnej i teologii biblijnej.

Monografia składa się ze *Wstępu* (s. 9–16), dwóch zasadniczych części (s. 19–244) i *Zakończenia* (s. 245–248). Autor zapowiada: „Obecna książka podejmuje zagadnienia dotyczące psychologii, psychoterapii oraz teologii (zwłaszcza biblijnej oraz pastoralnej), co wstępnie pozwala ją umieścić w nurcie próbującym konsolidować myśl naukową prezentującą różne podejścia badawcze” (s. 9). Natomiast kontrowersyjna jest następna sugestia, poczyniona zresztą z zastrzeżeniem: „Wszystkie wymienione dyscypliny można byłoby umieścić w obszarze tzw. religiológii” (tamże). Aktualne dyskursy naukowe promują rozmaite odmiany interdyscyplinarności, co sprzyja łączeniu refleksji teoretycznej z jej zastosowaniem i wykorzystywaniem praktycznym. Główny cel monografii stanowi praktyczna recepcja badań z dziedziny teologii i psychoterapii w procesie psychoterapeutycznym, polegająca na odczytywaniu wybranych tekstów biblijnych z perspektywy teologii pastoralnej. Uwypuklenie treści psychologicznych i psychoterapeutycznych ma sprzyjać ukazaniu antropologicznego wymiaru działalności pastoralnej.

W pierwszej części (s. 17–112), opatrzonej tytułem *Psychologia, religia i psychoterapia*, zastosowano metodę analityczną. Na tę część składają się rozważania zawarte najpierw w trzech odpowiednikach rozdziałów: *Psychologia* (s. 19–31), *Religia* (s. 32–54) i *Psychoterapia* (s. 55–63). Ich schemat jest podobny w tym, że wszystkie wychodzą od definicji. Co się tyczy psychologii jako – zgodnie z etymologią – „nauki o duszy”, autor formułuje jej główne pytania, rozważa (za T. Niemirowskim) kwestię neutralności oraz „trzecią siłę”, czyli psychologię humanistyczną, a także psychologię religii. Po definicji i typologii religii zajmuje się sprawą znaczenia religii (jednak, zapowiadając badania religijności w najbardziej rozwiniętych krajach anglojęzycznych, poprzestaje na wynikach sondaży przeprowadzonych w USA – s. 35–36), sytuuje religię w „klasycznej hermeneutyce pozateologicznej”, rozumiejąc przez nią duchowość jako „wewnętrzne działanie człowieka ukierunkowane na świat wartości religijnych” oraz podejmuje temat rozmaicie postrzeganych relacji pomiędzy religią a psychologią. Zwięzła prezentacja psychoterapii została poprzedzona krótką syntezą, którą otwiera zdanie: „Wykazaliśmy, że w przypadku tak nauki w ogólności, jak również psychologii nie istnieje «czysta» bezzałożeniowość i neutralność, gdyż człowiek jako jednostka funkcjonuje w określonym kontekście (w swoim *Sitz im Leben*), a to oznacza, że jest w jakiejś mierze odbiciem czasów, w których żyje, wychowania, któremu podlegał, języka, którym się posługuje itd.” (s. 55). Po definicji psychoterapii następuje

prezentacja obecnych w niej paradygmatów świadczących, że „praktyczne zastosowanie psychoterapii przesuwa dyskusję nad nią od kwestii naukowości do kwestii skuteczności” (s. 59) oraz przegląd tych form pomocy, których zbiorczym określeniem jest *coaching*.

Część pierwsza zawiera ponadto sześć innych przyczynków: *Praktyczne wymiary trudności zachowania neutralności światopoglądowej* (s. 64–67), *Współczesne formy pomocy psychologicznej jako produkt globalizacji* (s. 68–72), „Dziwny” problem współczesnych badań psychologicznych – populacja WEIRD (s. 73–76), *Psychologia jako religia?* (s. 77–90), *Religia w psychoterapii* (s. 91–97) i *Psychiatria w ujęciu chrześcijańskim* (s. 98–111). Nie sposób oprzeć się wrażeniu, że trzy pierwsze przyczynki mają luźniejsze związki z problematyką zapowiedzianą w tytule monografii. Dwa ostatnie ilustrują wniosek, że zarówno psychologia, jak i psychoterapia nie ignorują obecnie – jak to miało miejsce w przeszłości – sfery religii i zagadnienia religijności.

Z punktu widzenia teologii i biblistyki szczególnie interesująca jest część druga (s. 113–135), zatytułowana *Pismo Święte w psychoterapii*, w której dominuje problematyka hermeneutyki i egzegezy biblijnej. Mając na uwadze tytuł monografii, wskazane byłoby dopowiedzenie „na przykładzie Listu do Efezjan”, ponieważ to on stanowi zasadniczy przedmiot badań. Znowu mamy do czynienia nie z rozdziałami, lecz ich swoistymi odpowiednikami. Najpierw autor zamieścił *Zasady interpretacji Pisma Świętego* (s. 115–135), ukazując je w perspektywie historycznej oraz zgodnie z wytycznymi podanymi w dokumencie Papieskiej Komisji Biblijnej (PKB) *Interpretacja Biblii w Kościele* (1993). Uzasadniając swoje badania, podkreślił (s. 123), że wśród „podejść” do Biblii stosowanych przez nauki humanistyczne, stanowiących jedną z sześciu kategorii metod interpretacji biblijnej, PKB wymieniła podejście psychologiczne i psychoanalityczne. Jednak o ile dorobek respektujący metodę historyczno-krytyczną, nowe metody analizy literackiej i podejścia oparte na Tradycji, a nawet podejścia tekstualne (wyzwoleńcze i feministyczne) oraz lekturę fundamentalistyczną, jest ogromny i stale się powiększa, o tyle publikacje interpretujące Biblię przez pryzmat nauk humanistycznych są o wiele mniej liczne. Tymczasem: „Prace reprezentujące podejście psychologiczne (w tym także psychoanalityczne lub też – szerzej – terapeutyczne) pełnią głównie bardzo potrzebną funkcję pastoralną i ewangelizacyjną, z nastawieniem na dotarcie nawet do nieprzygotowanego naukowo odbiorcy” (s. 125). Cytując J. Suchego, K. Pilarz wymienia i zwięźle omawia różne koncepcje wiązania psychologii z Biblią: podejście psychoanalityczne (C.G. Jung), podejście odnoszące wyniki badań psychologii do egzegezy opartej na

metodzie historyczno-krytycznej (G. Krinetzki, G. Theissen), historyczną psychologię Nowego Testamentu (K. Berger) oraz podejście terapeutyczne (A.K. Cassidy-Shaw, S.J. Kaplan, B.D. Forman).

Autor zapowiada, że część druga skupi się dalej na wybranych przykładach „tego, w jaki sposób teksty biblijne mogą być odczytane jako źródło inspiracji w psychoterapii” (s. 135). Odpowiednik kolejnego rozdziału nosi tytuł *Inspiracje biblijne dla psychoterapii obecne w Liście do Efezjan* (s. 136–243). Tak sformułowany temat oznacza, że zostaną omówione wszystkie „inspiracje” rozpoznane w Liście do Efezjan. Wybór tego pisma nie jest przypadkowy po pierwsze dlatego, że jest ono bardzo dojrzałe teologicznie, po drugie „zawiera głęboką metaforę, w której relacja Chrystusa z Kościołem porównana jest do małżeństwa, stanowiąc tym samym istotny punkt odniesienia dla rozumienia tej instytucji także w kontekście terapeutycznej pracy z małżonkami” (s. 136). Prezentację i egzegezę poszczególnych fragmentów poprzedzają *Ogólne informacje na temat Listu do Efezjan* (s. 137–139) i *Struktura Listu do Efezjan* (s. 140–142). Przydałoby się wnikliwsze i pełniejsze podjęcie zwłaszcza pierwszej kwestii. Datowanie Listu do Efezjan w domniemanym długim okresie uwięzienia św. Pawła w Rzymie jest mocno dyskusyjne. Więcej racji przemawia za tym, że został on napisany wcześniej – podczas dwuletniego uwięzienia Apostoła Narodów w Cezarei Nadmorskiej. Uwzględnienie tego ma niemałe znaczenie dla interpretacji Pawłowego nauczania skierowanego do chrześcijan w Efezie (i nie tylko w Efezie).

Po tych wprowadzeniach następuje przejście do konkretnych fragmentów Listu do Efezjan. Jest ich dziesięć: *Ef 1,2–3: Łaska i pokój* (s. 143–149), *Ef 1,3–14: antropologia chrystologiczna wobec współczesnych koncepcji potrzeb psychologicznych* (s. 150–161), *Ef 2,1–10: „I wy byliście umarłymi...”. Grzech i duchowa śmierć w ujęciu psychologicznym* (s. 162–176), *Ef 2,11–14: Zburzony mur wrogości i powszechny dostęp do łaski* (s. 177–179), *Ef 2,15: „Nowy człowiek”, czyli tożsamość oparta na relacji z Chrystusem* (s. 180–188), *Ef 4,17–24: Wskazania praktyczne dotyczące natury „starego człowieka”* (s. 189–192), *Ef 5,1–6: Zagrożenia związane z fałszywym pojmowaniem miłości* (s. 193–207), *Ef 5,21–33: Chrześcijańska relacja małżeńska* (s. 208–216), *Ef 6,1–3: Posłuszeństwo i cześć wobec rodziców* (s. 217–226) oraz *Ef 6,10–20: Walka duchowa i zbroja Boża* (s. 227–243). Nasuwają się trzy zasadnicze uwagi. Po pierwsze, egzegeza wszystkich fragmentów biblijnych opiera się na wybranej literaturze polskojęzycznej, podczas gdy odniesienia do psychologii i psychoterapii uwzględniają także publikacje obcojęzyczne. To świadczy, że zdecydowanie dominuje perspektywa pastoralna, ukierunkowana na zapotrzebowanie praktyczne. Wobec

ograniczenia się do rodzimego dorobku przydałoby się częstsze korzystanie z publikacji autorów polskich, jest ich bowiem niemało, a nieocenioną pomoc w dotarciu do nich stanowi 7-tomowa *Bibliografia biblistyki polskiej* autorstwa P. Ostańskiego ze znakomitymi indeksami tematycznymi i miejsc biblijnych. Po drugie, co w dużej mierze wynika z powyższej obserwacji, nie wszystkie fragmenty doczekały się tak pogłębionej analizy, na jaką na pewno zasługują. Dotyczy to np. tekstu Ef 2,11–14 potraktowanego nazbyt pobieżnie, a przecież niezwykle istotnego dla tytułowej problematyki poruszanej w monografii. Chodzi bowiem o nawiązanie do bardzo silnych napięć, które dawały o sobie znać w starożytności i dzisiaj też dochodzą do głosu. Po trzecie, ponieważ poziom egzegetycznej analizy poszczególnych tekstów jest zróżnicowany, nie pozostaje to bez wpływu na jej wykorzystanie dla potrzeb psychologii i psychoterapii oraz teologii pastoralnej.

Zakończenie (s. 245–248) bilansuje najważniejsze wyniki przeprowadzonych badań z sugestią, wyrażoną w retorycznym pytaniu, uzasadniającą z jednej strony szukanie dalszych inspiracji biblijnych w działaniach psychoterapeutycznych, a z drugiej postulującą recepcję przez biblistów osiągnięć psychologii i psychoterapii. Monografię wieńczy *Bibliografia* (s. 249–272), z licznymi przytoczeniami tekstów dostępnych w Internecie, oraz dwa aneksy: *Współczesne pytania o wiarę i kulturę. Kontekst pedagogiczny* (s. 273–294) i *Rodzina w tyglu ideologii i religii. „Nowoczesna” religijność i jej wpływ na kształtowanie podstawy dialogu* (s. 295–312) oraz *Indeks osobowy* (s. 313–324). Trudno powiedzieć, dlaczego autor zdecydował się zamieścić te aneksy, ponieważ obydwa teksty zostały wcześniej publikowane jako artykuły: pierwszy w języku angielskim na łamach „Przeglądu Religioznawczego” (2017), a drugi w pracy zbiorowej *Religia a wychowanie do dialogu* (2018).

Monografia K. Pilarza potwierdza zasadność podejmowania badań interdyscyplinarnych w zakresie teologii, w tym przypadku teologii biblijnej, i psychologii, zwłaszcza jej praktycznego zastosowania jako psychoterapii. Pozwala to pozytywnie przewartościować sprawę ujawniania swoich poglądów, zwłaszcza poglądów religijnych, wobec drugiego człowieka, zwłaszcza w sytuacji terapeutycznej. Książka nie jest dziełem „rasowego” biblisty, lecz pedagoga (i teologa) specjalizującego się w terapii uzależnień, mającego niemal dwudziestoletnie doświadczenie w dziedzinie terapii indywidualnej i rodzinnej, zatrudnianego w wielu placówkach państwowych i prywatnych. Jego praca i rozległe zaangażowania polegają na udzielaniu kompetentnych porad świadczących pomoc terapeutyczną w oparciu o wartości chrześcijańskie. Jest to bardzo ważna deklaracja, która określa charakter i cele również tej książki. Można żywić nadzieję, że psychologom i psychoterapeutom

przybliży ona zagadnienia religijne i Biblię, przełamując krzywdzące stereotypy, które wciąż pokutują w wielu środowiskach. Dla odmiany teologom, szczególnie biblistom, przyniesie tę korzyść, że wyzwoli wielu z nich z ciasnego poprzestawania na rezultatach (zawsze dyskusyjnych!) metody historyczno-krytycznej, ukazując szanse i możliwości częstszego niż dotychczas odwoływania się do osiągnięć nauk humanistycznych. W ich ramach mieści się podejście socjologiczne i przez antropologię kulturową oraz – czemu została poświęcona ta rozprawa – podejście psychologiczne i psychoanalityczne. W Polsce są autorzy (np. M. Dziewiecki, A. Szustak) i publikacje, które wychodzą naprzeciw temu postulatowi, lecz – tak samo jak K. Pilarz – nie wywodzą się oni z grona biblistów.

Badania interdyscyplinarne, które – jak słusznie K. Pilarz zaznaczył we *Wstępie* do swojej monografii – bywają postrzegane „jako praktyka trudna i ryzykowna”. Lektura monografii potwierdza tę diagnozę. Część biblistów może postulować pogłębienie problematyki biblijnej; dla odmiany część psychoterapeutów może twierdzić, że mają w poruszanych obszarach więcej do powiedzenia. Jedni i drudzy będą podkreślali własne podejścia i metody, tymczasem prace interdyscyplinarne na ogół mają to do siebie, że nie są w stanie sprostać ambitnym oczekiwaniom przedstawicieli jednej i drugiej zestawionej ze sobą dyscypliny. Główną wartością tej książki jest ukazanie i potwierdzenie potrzeby prowadzenia badań interdyscyplinarnych w zakresie teologii i psychologii, a ściślej teologii biblijnej i psychoterapii.

ks. Waldemar Chrostowski